

**KURAMDAN PRATİĞE:
MARX VE STEIN'DA SINIF, DEVRİM VE DEVLET**

İsmail Bahadır TURAN*

Öz

Bu çalışmada, Stein ve Marx'ın sınıf analizleri ve ulaştıkları sonuçlar irdelenmiştir. Stein, sınıf çelişkisinin çözülebileceğine inanmaktadır. Devlet, bir sınıfın diğeri üzerinde tahakküm kurmasını önlemeli, bireyin kendisini gerçekleştirmesinin şartlarını sağlamalıdır. Marx ise sınıf çelişkisini, devrime ve sonuçta özel mülkiyetsiz ve sınıfsız bir topluma yol açacak tetikleyici olarak görmektedir. Çalışmada, iki düşünürün sınıf çelişkisinin çözümüne ilişkin yaklaşımları karşılaştırılmış ve Stein'in Marx'ın eserlerini etkilemesi araştırılmıştır. Stein'in Marx'ı etkilediği söylenebilir. Ancak başlangıç noktaları örtüşse de sonuç aşamasında tümüyle farklı noktalara gitmişlerdir. Kısaca çalışmada Stein ve Marx'ın, temel olarak toplumun ve devletin evrimi ile tarih anlayışları, aynı zamanda analizlerinin günümüze yansımaları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stein, Marx, Sınıf Çelişkisi, Devrim, Sosyalizm.

**FROM THEORY TO PRAXIS:
CLASS, REVOLUTION, AND THE STATE IN THE THOUGHT OF MARX AND STEIN**

Abstract

In this study, Stein and Marx's class analysis and their conclusions are analysed. Stein believes that class conflict can be resolved. The state should prevent the domination of one class over another and provide the conditions for the self-realization of the individual. Marx, on the other hand, sees class conflict as the trigger that will lead to revolution and ultimately to a classless society without private property. The study compares both thinkers' approaches to the resolution of class conflict and investigates Stein's influence on Marx's works. It can be said that Stein influenced Marx. However, although their starting points overlapped, they went to completely different points in the conclusion phase. In short, the study deals with Stein's and Marx's conceptions of the evolution of society and the state and of history, as well as the reflections of their analyses on the present day.

Keywords: Stein, Marx, Class Conflict, Revolution, Socialism.

* Doç. Dr., Dünya Barış Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, bahadir.turan@wpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9938-0175.

Giriş

Lorenz von Stein, sosyal bilimlerde geri planda kalmış, hatta unutulmuş, ancak göz ardı edilemeyecek bir hezarfen olarak tanımlanabilir. Sosyal bilimlerin birçok alanının kurucusu sayılan ya da eserleriyle alana yön veren, önemli katkılar sağlayan akademisyenlerin başında gelen Stein, sadece Türkçe yönetim yazınında değil diğer disiplinler tarafından da son döneme kadar hemen hiç incelenmemiş, hiçbir eseri Türkçeye çevrilmemiştir. Ancak günümüzde dünya genelinde iktisadi ve toplumsal alanda giderek derinleşen krizlerin yönetilmesinde, çöken neoliberal politikalar yerine yeni arayışlarda, kısaca devletin yeniden keşfedilmesi sürecinde Stein, eserleriyle incelenmeyi beklemektedir. Çünkü Stein'in kurucusu olduğu *Alman Yönetim Bilimi*'nin (Verwaltungswissenschaft) nesnesi, devlettir. Sınıf analizlerini ilk kez yapan olarak Stein, Fransız Devrimi'nin yıkıcı etkilerini, süregelen krizleri görmüş, dolayısıyla bir devrime yol açmadan sınıflar arasındaki çatışmanın nasıl çözülebileceği, bu bağlamda da devletin nasıl yönetilmesi gerektiği sorusunun yanıtını aramıştır (Turan, 2022).

Stein, bireylerin kendi belirlenimlerine ulaşmalarının, başka deyişle kendilerini gerçekleştirmelerinin maddi ve manevi şartlarının devlet tarafından gerçekleştirilmesiyle devrimin önlenebileceğine inanmaktadır. Devlet iktidarının bir sınıfın eline geçmesi, sınıflardan birinin tahakküm aracı olması yine devlet tarafından önlenmelidir. Bu çerçevede Stein'in devlete biçtiği görev de söz konusu maddi ve manevi şartların yerine getirilmesi amacıyla *çalışan devlet* (der arbeitende Staat) kısaca eyleme geçen, *yöneten devlet* olmasıdır (Turan, 2022: 108-133). Bu noktada aslında devrimi önlenabilir gören Stein ile devrimi kaçınılmaz sonuç kabul eden Karl Marx arasındaki ana ayrım ortaya çıkmaktadır. Aslında Stein ve Marx, aynı yolu izlemekte, sadece ulaşılacak son noktada ayrılmaktadırlar.

Çalışmanın temel amacı, Stein ve Marx'ın temel görüşleri irdelenerek çıkış noktalarından itibaren ortak ve ayrıldıkları hususların ortaya konması, bir etkilenme ya da intihalin var olup olmadığının izlenmesidir. Bu bağlamda bir intihalden bahsetmek mümkün gözükmesine de Marx'ın Stein'dan az ya da çok etkilendiği serimlenmeye çalışılacaktır. Bir diğer amaç ise Stein'in, farklı bir noktadan Türkçe alan yazınına tanıtılmasıdır. Yine toplum ve devlet kuramı üzerinden Steinci yönetim biliminin, kapitalist ve sosyalist üretim tarzlarına dayanan toplumsal örgütlenmelere dair

açıklamalarının incelenerek Türkçe alan yazınına tanıtılması bir diğer amaç olarak belirtilebilecektir. Marx'ın öngördüğü proletaryanın devrimi ve sonucunda kurulacak yeni yapıya ilişkin Stein'in eleştirileri de geçmişten günümüze sosyalist denemelerin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle gündeme getirilecektir.

İki ana bölümde tasarlanan çalışmada ilk olarak Stein'in toplum ve devlet teorileri ile etki kaynakları ele alınacaktır. Böylece Marx ile bilimsel düzeydeki ilintisinin kurulabilmesi için gerekli ve yeterli bilginin verilmesi amaçlanmıştır. Marx'ın yaratılarının ise okuyucu tarafından bilindiği varsayılmaktadır. Ardından her iki yazarın birbirleriyle ilgili düşünceleri ve eserleriyle ilgili yaklaşımları ele alınacaktır. Bu sırada intihal ve etkilenme boyutu tartışılırken her iki yazarın düşün dünyaları ve yaklaşımlarının karşılaştırılmasına yer verilecektir. Diğer taraftan Stein ve Marx'ın ilişkisi, Türkçe alan yazınında hemen hiç incelenmemiştir. Almanca alan yazınında da Herbert Uhl'un çalışması dışında tek başına konuyu ele alan bir esere rastlanmamıştır. Genellikle dağınık biçimde yeri geldikçe ya da bir çalışma kapsamında dikkat çektiği ölçüde yapılan kısa karşılaştırmalar şeklindedir. Uhl'un eseri de her iki düşünürü ayrıntılı olarak karşılaştıran bir çalışma değildir. Yine aynı şekilde son dönemde yayımlanan birkaç istisna dışında Stein'in, topluluk, toplum ve devlet anlayışı ile devrim yerine sınıf çatışmasının çözümü için bireylerin kendilerini geliştirmesinin şartlarını sağlamak üzere eyleyen devleti, sürekli reformlarla görevlendirilmesi Türkçe alan yazınında ele alınmamıştır. Bu bakımdan da çalışmanın ilkler arasında yer aldığı söylenebilecektir.

Çalışmanın zaman sınırı, Stein ve Marx'ın yaşadığı 19. yüzyılı kapsamaktadır. Mekân sınırı ise aynı kültürel coğrafyayı işaret eden Alman toprakları ve Fransa'dır. Fransa'nın mekân sınırları içerisine dahil edilmesinin sebebi, her iki sosyal bilimcinin de Fransız Devrimi sonrasında yaşananlar ve belirginleşen sınıf mücadelesini Fransa örneğinde incelemelerinden kaynaklanmaktadır.

Diğer taraftan çalışmanın başka kısıtları da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Stein ve Marx'ın kütüphanelerinde birbirlerinin eserlerine rastlanmamasıdır. Ancak dolaylı ya da doğrudan birbirlerine yaptıkları atıflar, düşünceleri ve görgü şahitlerinin açıklamalarından iki düşün insanı arasındaki ilişki açık biçimde kurulabilmektedir. Başka bir kısıt, belirtildiği üzere her iki düşünürü ayrıntılı olarak karşılaştıran monografik eserlerin yok denecek düzeyde olmasıdır. Dolayısıyla

çalışma, ayrıntılı olarak birincil kaynaklardan yürütülen Stein incelemelerinin, Marx'ın yazın mirasının temel öğeleriyle karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Burada da ağırlıklı olarak Stein'ın *Günümüz Fransa'sında Sosyalizm ve Komünizm. Dönemin Tarihine Bir Katkı* (Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte) adlı kitabından yararlanılmıştır. Çünkü bu kitap, sınıf analizlerini yaptığı, Avrupa çapında tanınmasını sağlayan eseridir. Başka deyişle Stein ve Marx'ın yazın mirasının tümüyle ortaya konarak her yönüyle karşılaştırılması yoluna gidilmemiştir. Böylesi bir çabanın uzun sürecek bir çalışma ve başlı başına bir eser konusu olduğu değerlendirilmektedir. Etkilenme ya da intihal iddialarından bahsetmek için yapılacak bu girişimin de kesin bir sonuca ulaşması zor hatta imkânsız olacaktır. Yine de bu çalışmayla sosyal bilimler alanında çok önemli etkileri bulunan iki düşünürün ana hatlarıyla karşılaştırılması, aynı başlangıç noktasından birbirinden tümüyle farklı iki ayrı yöne gitmeleri gösterilecektir. Ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer husus, Almanca eser adları vb. nin günümüz değil döneminin yazım kurallarına göre verildiğidir. Böylece hem asıllara sadık kalınması hem de olası diğer araştırmacıların bir karışıklık yaşamamasının önlenmesi düşünülmüştür.

1. Stein'da Sınıf Çatışmasının Çözümü: Toplum, Devlet ve Sosyal Reformlar

Stein, *Christian-Albrechts Universität zu Kiel* başka ifadeyle Kiel Üniversitesinde *Danimarka'da Medeni Hukuk Davalarının Tarihi ve Günümüzdeki Usul: Karşılaştırmalı Hukuk Bilimine Katkı* (Die Geschichte des dänischen Civilprozess und das heutigen Verfahren: Als Beitrag zu einer vergleichenden Rechtswissenschaft) konulu teziyle 1840'ta doktora çalışmasını tamamlamıştır. Doktora çalışmasının 11 Temmuz 1840'ta kabul edilmesinden altı gün sonra Danimarka Kralı VI. Friedrich tarafından 1841 ve 1842 yıllarında geçerli olmak üzere öğrenim seyahati bursu onaylanmıştır (Schmidt, 1956: 26). Stein'ın hayatındaki en önemli dönüm noktalarından biri olarak öğrenim seyahati bursuyla yaptığı araştırma gezileri olduğu söylenebilir.

Bursuyla Stein, ilk olarak Berlin'e gitmiştir. Wilhelm von Humboldt'un 1809'da kurduğu üniversite, söz konusu dönemde Alman bilim çevrelerinin merkezi konumundadır ve Hegel'in etkisi de Sol ve Sağ Hegelciler olmak üzere ikiye ayrılırlar da önemli ölçüde devam etmektedir. Stein, Ekim 1841 ortasına kadar Berlin'de kalmış, buradaki akademik çevrelerden ve tartışmalardan etkilenmiştir. Özellikle Sol

Hegelci kesimle yakın ilişkileri olmuştur (Schliesky ve Schlürmann, 2015: 33, Turan, 2022: 48-65). Berlin’de sadece Sol Hegelci değil, diğer yeni felsefi ve siyasi akım temsilcileriyle de temas kurmuştur (Schmidt, 1956: 28). Berlin’deki deneyimleri ve çalışmalarıyla Stein, gerçek yaşam ve bilim arasında bir uyumsuzluk olduğunu görmüş, bu uyumsuzluğun uzlaştırılmasının yolunu bulmaya yönelmiştir. Hegel dizgesinden devlet ve hukuk biliminin tamamlanamayacağı inancındadır. Hegel’in kapalı sisteminde objektif ruhun kendi hareketiyle yani kendiliğinden gelecek için çözüme ulaşmasını olanaklı görmemektedir. Dolayısıyla bu sistem geleceğe açılmalıdır. Bunun için de kendi tasarımıyla gerçekliğe olan yolu bulacak aktif bir ruha ihtiyaç vardır (Schmidt, 1956: 28-29). Bu bağlamda gerçek yaşam ve bilim arasında Berlin’de süregelen tartışmalardan etkilenen Stein, devrimin ve toplumsal çalkantıların başkenti Paris’e gitmeye karar vermiştir.

Stein, devrim sonrası Fransa’da gerçek yaşam ve bilim başka deyişle felsefenin uzlaşmadığını çok daha açık bir biçimde görmüştür. Dolayısıyla Paris’te idealist felsefenin ilkeleriyle yani özgürlük ve akla dayanan anayasalarla toplumsal sorunların çözülemediğini fark eden Stein, düzen ve refahın nasıl yaratılacağı ile sürdürülebileceğini araştırmıştır. Fransız erken sosyalistleriyle de yakın ilişkiler kuran Stein, Fransa’daki tüm bu çalışmalarıyla kendine özgü birey, *topluluk* (Gemeinschaft), *toplum* (Gesellschaft) ve *devlet* (Staat) teorilerini yaratmıştır (Turan, 2022: 73-209).¹ Stein’in Fransa’daki çalışmalarının sonucu 1842’de yayımlanan ve Avrupa genelinde tanınmasını sağlayan *Günümüz Fransa’sında Sosyalizm ve Komünizm. Dönemin Tarihine Bir Katkı* başlıklı kitabı olmuştur. Kitabın içeriği ve önemine daha sonra ayrıca değinilecektir.

Stein’in birey üzerinden topluluk, toplum ve devlete ulaşmasının ayrıntılı olarak gösterilmesi çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır. Ancak topluluk, toplum ve devleti kavrayışından kısaca bahsedilecektir. Bu şekilde Stein ile Marx arasındaki ilişkinin daha

¹ Stein ve teorileri için: Ernst Grünfeld (1910), “Lorenz von Stein und die Gesellschaftslehre”, Jena: Gustav Fischer Verlag; Stefan Koslowski (2005), “Zur Philosophie von Wirtschaft und Recht, Lorenz von Stein im Spannungsfeld im zwischen Idealismus, Historismus und Positivismus”, Berlin: Duncker&Humboldt Verlag; Roman Schnur (1978) “Staat und Gesellschaft: Studien über Lorenz von Stein”, Berlin: Duncker&Humboldt Verlag; Stefan Koslowski (1989), “Die Geburt des Sozialstaates aus dem Geist des Deutschen Idealismus: Person und Gemeinschaft bei Lorenz von Stein”, Weinheim: VCH Verlag.

anlaşılır kılınması amaçlanmaktadır. Birey, yerini *topluluk* (Gemeinschaft) kavramında tam olarak bulacaktır. Bireyin kendi belirlenimini gerçekleştirmesine imkân tanımayan sınırlamaların çözümü, bireysel yaşam alanında bulunmaz. Stein için çözüm, insanların çokluğundadır. Ancak insanların bu çokluğu daha topluluk değildir. Birey, tekil varoluşundaki sınırlamalarla kalmak istemeyecek, kişilik kendi ortaya çıkışını yansıtan diğer tekillikle başka deyişle çokluk içerisinde kendini gerçekleştirebilecektir. Bu çerçevede topluluk şöyle oluşmaktadır (Stein, 1887: 71):

“Bu çokluk – biz bu çokluğu halk (nüfus) olarak tanıyoruz – kişinin (var) oluşunda yatan organik bir kavramdır. Bu kavram, kendisinin her tekil görüngüsünde -her tekil insanda- herkes için aynı nitelikte olan, kişinin kendini gerçekleştirmesi idesinin şartlarını ve buradan da tüm tekillerin ortak belirlenimini içerir. Bu şekilde çokluk, topluluk olur.”

Başka biçimde ifade etmek gerekirse varlığının bilincine varan bireylerin, ayrı ayrı bir arada olması topluluk değildir, basitçe bir insan yığıdır. Bu insanların kendi belirlenimlerine erişmek ya da kendilerini gerçekleştirmek ülküsü etrafında bir araya gelmeleriyle topluluk oluşmaktadır. Diğer taraftan birey ile belirlenimi arasındaki çelişki, insana atfedilen belirlenmenin bir yandan sonsuzluk bir başka yandan da sonluluğa ait olmasından kaynaklanmaktadır (Löbig, 2004: 66). Başka deyişle birey, sonlu ve sınırlıdır. Ancak insanlık idesi sonsuz ve sınırsızdır. Bu da bir çelişki oluşturmaktadır. Bu çelişki, bireylerce çözülemez, sadece bireylerin çokluk içinde birbirlerini bulmalarıyla giderilebilir. Dolayısıyla çelişkinin çözülmesi, topluluğun görevi olmaktadır (Zander, 2004: 45-46). Öte yandan topluluk, bireylerin karşılıklı ruhsal ilişkilerini yaratacakları sağlam bir zemin oluşturmamaktadır. Topluluk içindeki diğer bireylerle ilişki kurarak kişisel eksikliklerini karşılıklı olarak gidermeleri ile bireysel geri kalmışlıklarının sınırlarının kaldırılması, bireyleri bir araya getirip yakınlaştırmaktadır. Ancak bu birliktelikte bireyler özgür ve bağımsız değildirler. Çünkü bir araya gelmenin güdüsü birbirini tamamlama ve dengeden daha fazlasıdır. Topluluktaki bu karşılıklı bağlı olma durumu bireylerce, *kişisel çıkar* (Eigeninteresse) oluşturmak için kullanılır. Topluluktan kaynaklanan bağın sömürülmesiyle kişisel çıkarın geliştirilmesi, toplumun da temel ilkesidir (Zander, 2004: 47-48).

Topluluktan topluma ise Stein şöyle ulaşmaktadır (Stein, 1855: XXVIII):

“Mülklerin/malların dağıtımına (Verteilung der Güter) bağlı, organizma olarak emek yoluyla (der Organismus der Arbeit) düzenlenen, ihtiyaçlar sistemiyle

harekete geçirilen ve aile ile aile hukukuyla sürekli bağı olan insana ait yaşamın organik birliği, toplumdur.”

Bu şekilde tanımladığı toplumda malların/mülklerin dağıtımı son derece önemli bir yere sahiptir. Çünkü malların/mülklerin dağıtımı/dağılımı, kişinin kendi belirlenimine erişmesiyle doğrudan ilintilidir. Stein, topluluktan topluma geçişi aşağıdaki gibi açıklamaktadır (Stein, 1855: XXX-XXXI):

“Genel ve sabit/katı düzene sahip topluluk, toplumdan başka bir şey değildir. Devlet ve toplum, insani varoluşun sadece iki farklı biçimini oluşturmazlar, aksine (devlet ve toplum), toplulukların iki yaşam unsurudurlar/elementleridirler.”

Görüldüğü üzere bireyin kendini gerçekleştirmesi düşüncesiyle kökeni Alman İdealist Felsefesi'nde olsa da Stein'ın tüm analizlerinin merkezinde iktisadi olgular yatmaktadır.

Stein'in bu deneyimlerinden yarattığı yönetim biliminde, toplumsal sorunların kökeninde iktisadi olguların yattığı kabul edilmektedir. Bu toplumsal sorunların da çözülmesi gerekmektedir. *Devlet biliminin* (Staatswissenschaft) bir alt dalı olarak gördüğü yönetim biliminin görevi, bu olgulardan kaynaklanan sorunların çözülmesi, başka deyişle yönetilmesinin bilgisini oluşturmaktır. Ancak Marx ve diğer komünist yazarlardan farklı bir çözüme inanmaktadır. Stein için sorunlar, kaos, şiddet ve sefaletle yol açılmadan da çözülebilir, toplum ve devletin yok oluşu önlenabilir (Stein, 1870: 439-443; Turan, 2022: 186,187). Devlet ve toplum arasında kesin bir ayrım gören Stein, toplumu bireylerin çıkarlarının tatmin edildiği, hayatın doğal unsurlarının sürekli olarak çatışma içerisinde bulunduğu bir alan olarak görmektedir. Devlet ise özü ya da ilkesi gereği özgürlüğü gerçekleştirmek üzere eyleyecek, yani yönetecektir. Esaretin kaynağı toplumdur. Çünkü toplumsal alanda birey, kişisel çıkarlarını gerçekleştirmek istemektedir ve bu amaçla hareket edecek, diğerlerini kendisine bağımlı kılmaya çalışacaktır. Karşılıklı olarak bireysel çıkarların elde edilmesi, yıkıcı sonuçlara yol açabilecektir. Birey, özgürlüğü sadece kendisi için istemektedir. Aksine devlet, özü gereği özgürlüğü tüm bireyler için yaratmayı amaçlamaktadır. Tarihin her döneminde tabakalar/sınıflar arasında uzlaşmazlıklar bulunmaktadır. Bu defa çıkar çatışması, sermaye ve emek arasında yaşanacaktır (Stein, 1870: 440-442). Devlet de bu uzlaşmazlığı çözmek üzere hareket edecektir. Bunun için devlet, bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayacak maddi ve manevi koşulları oluşturacaktır (Stein, 1870: 442-443). Ancak soru, farklılığa

ve dolayısıyla toplumsal soruna yol açan eşitsizliğin nereden kaynaklandığıdır.

Stein için eşitsizlik, insanlar arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Stein, 1878: 535). Toplumda görülen bu eşitsizlik ise öncelikle taşınmazlar, para ve üretim araçlarının eşit olmayan dağıtımında görünür olmaktadır. Başka deyişle eşitsizlik, iktisadi olarak görünmektedir. Malların bu eşitsiz dağıtımı da toplumsal grupların oluşmasına yol açmaktadır. Toplumsal gruplar, ortak servetten elde ettikleri paya göre birbirlerinden *mülkiyet sahibi* (Besitzende) ve *mülkiyet sahibi olmayan* (Nichtbesitzende) olarak *toplumsal sınıflara* (Gesellschaftsklassen) ayrılırlar (Schmidt, 1956: 91). Kısaca Stein için iki ana sınıf bulunmaktadır: işçi ve sermaye sahibi.

Öte yandan her birey mal üretiminde diğerlerine farklı şekillerde de olsa bağımlıdır. Üretime katılabilmek yani emeğini değerlendirebilmek, gelir elde edebilmek için mülkiyet sahibi olmayan sınıf, sermaye sahibi sınıfa bağımlıdır. Diğer taraftan birey, mülkiyetini hukuk yoluyla diğer bireylerin erişiminden koruyabilmektedir. Bu şekilde toplulukta *bağımlılık düzeni* (Ordnung der Abhängigkeit) oluşmaktadır (Stein, 1855: XXII). Dolayısıyla sermaye sahibi sınıf, hukuk yoluyla bu düzeni değiştirme girişimlerini engellemek, başka deyişle mülkiyetini korumak isteyecektir. Emekçi sınıf ise mülkiyete erişmeyi, düzeni değiştirmeyi amaçlayacaktır. Bunun sonucu toplumsal sınıfların devlet yönetimini ele geçirmek için kendilerini çatışma halinde bulmalarıdır. Sermaye sahibi sınıf, yönetim hakkı iddiasında olacaktır ve çıkar grupları temsilcilerini devletin yönetiminde yer almaya gönderecektir. Bu temsilciler de devletin sınıflar arasında bağımsız-tarafsız olması gereken görevlilerinin yerine geçecektir. Böylesi bir durumda hukuksal ve toplumsal bağımlılık yanı sıra işçi sınıfı için siyasi bağımlılık da oluşacaktır. Bu gelişme işçi sınıfını devleti ele geçirmeye itecektir. Söz konusu toplumsal hareketlerin sonucu da toplumsal devrimler ya da reformları beraberinde getirecektir (Stein, 1855: XXI-LXIX).

İki sınıf arasındaki çatışma iktidarı ele geçirmek üzere yürütülecektir. Mücadeleyi kazanan sınıf ise iktidar gücünü sınıf çıkarlarını gerçekleştirmek üzere kullanacak, diğer sınıfı tahakküm altına alacak, toplum ve sonunda da devlet yok olacaktır. Dolayısıyla Stein için sınıf ya da toplumsal zümrelerin egemenliğini öngören hiçbir ideoloji çözüm sunmamaktadır (Schmidt, 1956: 95-96). Bu sonucu

engellemek isteyen Stein, devrimi bir çözüm olarak kabul etmemektedir. Çözüm bu uzlaşmazlığın yönetilmesidir (Stein, 1870: 442-443). Bu sorunu Stein, *sosyal sorun* (sociale Frage) olarak adlandırmaktadır. Değinildiği gibi toplum içinden toplumdaki eşitsizliklerin düzeltilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla devlet, emek yoluyla mülkiyet sahibi olmanın şartlarını oluşturmali, sermaye sahibi sınıfın engellemelerine izin vermemelidir. Bunun için devlet, *sosyal geçişkenliği* (soziale Mobilität) gerçekleştirmelidir (Krause, 2013: 199-200). İzlenecek temel yöntem ise ücret ve vergi politikalarında yatmaktadır. Ücret ve özellikle vergiler öyle belirlenmelidir ki emekçi sınıf tasarruf edebilmeli ve mülkiyet sahibi olma olanağına erişmelidir. Ayrıca devlet, bireyin kendini gerçekleştirmesini sağlayacak önlemleri almalı, maddi ve manevi olarak sürekli gelişmesine ön ayak olmalıdır. Başka deyişle sosyal geçişkenlik, bir sınıftan diğerine geçiş sağlanmalıdır (Arlt, 2010: 271).

Bu noktada soru, devletin bu geçişkenliği nasıl yöneteceği olmaktadır. İktidarın, bir zümre ya da sınıftan diğerine geçmesi, toplumsal düzeni ve huzuru yaratmayacaktır. Modern sanayi toplumunda yurttaşlık temelinde, içkin devlet idesi tanınmaksızın, çalışan devlet ile çalışmaya yönelen/canlı toplum arasındaki yaratıcı gerilim durumu olmaksızın çözüme ulaşılamayacaktır. Bu nedenle toplumsal uyumun sağlanması devrimde değil, toplum ve devlet üzerinde sürekli bir çalışmada, yönetmekte yatmaktadır. Bu da *sürekli sosyal reformlarla* sağlanacaktır. Stein bunu *Sosyal Reform Öğretisi* (die Lehre vom sozialen Reform) olarak adlandırmaktadır (Stein, 1921: 131-138). Devlet, yani *çalışan devlet* (der arbeitende Staat) sınıflar arasındaki uzlaşmazlığı, kişinin kendini gerçekleştirmesinin maddi ve manevi şartlarını her dönemde sağlamaya yönelik devamlı reformlarla yöneterek çözecek, devrimi önleyecektir.

Stein'ın görevi verdiği devlet, *sosyal monarşi* (sociales Königthum), sosyal reform monarşisidir. Ayrıntılarına girilmeyecek olsa da Stein, monarşiyle, *kurumlaşmış yönetimi* (Führung) kastetmektedir. Yoksa modern sosyal devletin kişileştirilmiş yani monarkla kişilik kazanmış yapısı, monarşik ilkeye indirgenemez. Stein, Marx'ın erken dönemlerinden ve muhafazakâr düşünürlerden farklı olarak kesin biçimde paternalist bir devlet modeli de öngörmemektedir. Stein'a göre rasyonel devlet ile *eşitlikçi kapitalist toplum* (Erwerbsgesellschaft), ide ve çıkarların karşılıklı etkileşiminden kaynaklanan uygarlık sürecinin sonucu olarak ortaya çıkacaktır (Kosłowski, 1998: 125-126). Devlet, toplumun bağımsızlığını tanımalı,

sınıf çıkarları karşısında genel refahı ve bireylerin özgürlüğünü sağlamalıdır. Devlet, hiçbir koşulda toplumdaki güçlerle bağıni yitirmemelidir. Öte yandan yönetim yoluyla da göreceli olarak bağımsız bir biçimde toplumun karşısına çıkmalı ve toplumdaki yapısal zayıflıklara, eksikliklere müdahale etmelidir. Devlet, toplumun üzerinde yer almayacaktır. Kısaca Stein, devletin göreceli özerkliğinden bahsetmemektedir (Koslowski, 1992: 42-47). Stein, “Devlet zaten kendi toplumsal konumuna sahip tüm kişilikler tarafından temsil edildiğinden, bu toplumdaki topluluğun düzenini belirleyen unsurlardan kaçamaz, devlete göre hükümdar, gerçekte itaat edendir” demektedir (Stein, 1855: XLIX). Dolayısıyla ayrıntılarına çalışmanın sınırları sebebiyle girilemeyecek olsa da Stein’in devletin görece özerkliğini savunduğunu iddiası ve Bonapartizm eleştirileri anlamlı olmayacaktır.

2. Stein ve Marx: Düşüncelerin Yakınlığı ya da Karşıtlığı

Stein 1815-1890, Marx ise 1818-1883 arasında aynı dönemde ve kültürel coğrafyada yaşamışlardır. Her ikisinin de başlangıçta Ludwig Feuerbach ve Arnold Ruge ile çevrelerindeki akademik-bilimsel ortamdaki etkilendikleri bilinmektedir. Yine her ikisi de bu başlangıç noktasından hareket ederek diyalektik metot ve Hegel dizgesinin metafizik yapılarından gerçek yaşama bir köprü görmüşlerdir (Koslowski, 2015: 213-214). Eğitim alanında aralarında temel bir farktan bahsedilebilir. Marx, felsefe doktorası yapmıştır. Dolayısıyla felsefi düşünüş bağlamında saf teoriden gerçekliğe ulaşırken, hukuk doktorası yapan Stein, Paris’te erken sosyalistlerin etkisiyle yığınların sefaletini, yeni doğan sınıf proletaryayı görerek gerçek yaşama geçmiştir (Koslowski, 2015: 214-215).

Stein’in Alman İdealist Felsefesi’ndeki köklerine sadık kalarak felsefe ve gerçek yaşam arasında kurduğu sağlam ilişkiyi açıklayan en değerli ve öz yorumu Marx yapmıştır. Ancak sadece Gottfried Salomon’un açıklamasına yer veren Almanca alan yazınında yer alan bilgi eksik ya da hatalıdır. Franz Oppenheimer’in asistanlığını yapmış olan, dönemin önemli yayıncılarından Salomon, *Fransa’da Sosyal Hareketlerin Tarihi 1789’dan Günümüze* kitabının 1921 yılındaki tıpkı basımı için bir ön söz yazmıştır. Ön sözde Salomon “Marx, Stein’in geniş bir idealist palto içinde yürüyen bir realist olduğunu ifade etmiştir” demektedir (Salomon, 1921: XLII). Almanca alan yazınında Marx’ın Stein hakkındaki düşüncesi sadece bu şekilde verilmektedir. Ancak Marx’tan alıntılanan bu ifade, Gumpłowicz’in 1881 tarihli

Hukuk Devleti ve Sosyalizm (Rechtsstaat und Socialismus) adlı kitabında da hemen hemen aynı sözcüklerle yer almaktadır. Bu kez Stein için Gumpłowicz “Stein, geniş idealist bir örtü içinde yürüyen bir realisttir” demektedir (Gumpłowicz, 1881: 151). Marx’ın ifadesini Gumpłowicz de kullanmış olabilir. Aynı şekilde Salomon’un Gumpłowicz’in sözlerini Marx’a atfetmesi de olasıdır.² Ancak yine de Stein’ı en iyi açıklayan yorum olduğu söylenebilir.

Stein’in kütüphanesinde Friedrich Engels, Ludwig Feuerbach, Max Stirner ve Karl Grün’ün eserleri bulunmaktadır. Ancak Marx’ın hiçbir eserine rastlanmamıştır. Dolayısıyla aynı çevrelerce yapılan yayınları izleyen Stein’in, dönemin yıldız yazarlarından Marx’ı okumamış olması ihtimal dahilinde görülmemektedir. Stein’in kızı Gerda von Golitschek de babasının kütüphanesinde Marx’ın kitaplarının bulunduğunu, aynı zamanda Marx’ı şiddetli biçimde eleştirdiğini, iddialarına tepki gösterdiğini, Marx’ın tüm eserlerinin kenarlarına notlar aldığını söylemiştir. Oğlu Ernst von Stein da Marx’a yönelik kızgınlığı nedeniyle babasının Marx’ın tüm kitaplarını kendi elleriyle yaktığını ifade etmiştir (Taschke, 1982: 266). Benzer biçimde diğer oğlu Prof. Dr. Manfred von Stein, babasının kütüphanesinde *Das Kapital*’in bir örneğinin yer aldığını, babasının çok sayıda notunun kitap üzerinde bulunduğunu, ancak kitabın kaybolduğunu anlatmıştır (Uhl, 1977: 183). Kısaca Stein’in Marx ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Eşitsizliklerin yol açtığını düşündükleri sorunun incelenmesinde aralarında kayda değer bir yaklaşım farkı bulunmaktadır. Stein’a göre sadece hukuk karşısında bir eşitlik, aslında özü itibarıyla negatif bir eşitliktir. Yasa önünde eşit olmak sosyal eşitliği de beraberinde getirmemektedir. Yasa önündeki eşitlik, toplumda bireyler arasındaki belirlenim çeşitliliği ve dolayısıyla farklılıkları ortadan kaldırmamaktadır. Stein için bu yalnızca bir yanılsamadır. Fransız Devrimi de göstermiştir ki yasalar önünde eşit kılınan bireyler, gerçek hayatta kendini gerçekleştirme açısından kesinlikle aynı koşullara ya da fırsatlara sahip değildir. Bu durumda yasalar dışında insanları birbirine bağlayan ve düzenleyen, kişilik kavramına bağlı başka bir unsur olmalıdır. Bu da bireyin kendini gerçekleştirmesini sağlamalı ve

² Salomon’un ön sözünde “Marx hat über Stein bemerkt, er sei ein Realist, der im weiten idealistischen Mantel einherschreitet” şeklindeki ifade Gumpłowicz’in kitabında ise “Stein ist ein Realist, der im breiten Faltenwurf des Idealismus einherschreitet” olarak yer almaktadır.

kendi belirleniminin en üstüne taşıyabilmelidir. Aynı zamanda da farklılıkların oluşmasına olanak tanınmalı ve farklılıkları koruyabilmelidir (Stein, 1921: 447-449). İktisadi, manevi ve kişisel farklılıkların korunması, hukuk olarak gözükecektir. Ancak belirtildiği gibi bu farklılıklar korunmalıdır. Çünkü farklılıklar, kişiliğin özgür olmasının bir parçasıdır. Dolayısıyla kurulacak hukuk düzeni, söz konusu farklılıkları kendi düzeni ve işlevi yapmalıdır. Başka deyişle farklılıkların korunması, hukuk olmalıdır (Stein, 1888: 17). Stein ve Marx’a göre hukuk sistemi, egemen güçlerin ele geçirdikleri iktidarı korumaları ve sürekli hale getirmeleri anlamına gelmektedir. İktidarı ele geçiren sınıf, elde ettiği gücü diğer sınıfları tahakküm altına almak ve konumunu korumak için kullanacaktır. Bu bağlamda hukuk sistemi de öncelikle mülkiyet ilişkilerinin değişmesini yani mülkiyet sahibi olmayanların mülkiyete erişimini önlemek isteyecektir. Bir diğer amaç egemen sınıfın ayrıcalıklarının korunmasıdır. Bu ayrıcalıkların başında yönetim faaliyetleri, resmi görevler, idari ve askeri gibi belirli kritik meslekler gelmektedir (Freyer, 1930: 259).

Stein, bir süre sonra egemen sınıfın kendisini devletle özdeşleştireceğini, devletin iktidar gücüne sahip olması dolayısıyla devlete ait dokunulmazlık, kutsallık gibi sıfatları kendisinde birleştireceğini belirtmektedir. Bu durumda devletin konumuna bağlı toplumsal hukuku da kendinin yapacaktır. Başka deyişle iktidarı elinde tutan sınıf, kendisine yönelik her eleştiri ya da kendi çıkarlarına yönelik her mücadeleyi devletin anayasasına, devletin yönetimine yapılmış hale getirecektir. Değiştirilemez böyle bir durumda sınıflar, kastlara dönüşecektir ve *mutlak toplum* (die absolute Gesellschaft) oluşacaktır (Stein, 1921: 61-62-71). Bu, mutlaka kaçınılması gereken bir süreçtir. Her iki sınıfın çıkarlarının karışıklığı, çıkarların karşıtlığının yerini alacaktır. Çıkarların karışıklığına dayanan toplumsal düzen, geleceğe ait bir sorun olacaktır. Toplumdaki mücadeleler, çatışmalar, sermayenin emeğe bağımlı kılınmasından, sermayenin ortadan kaldırılmasından, rekabetin engellenmesinden ya da sanayinin kötülenmesinden kaynaklanmamaktadır. İmkânsız olsa da sınıflar arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılmasıyla da sosyal sorun çözülemeyecektir. Çünkü farklılıklar aslında sermaye ve emek arasındaki çıkar ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Sermaye ile emek bir yandan birbirlerini üretmektedirler diğer yandan da birbirlerinin şartıdırlar ve özlerinde farklı çıkarların peşinde koşmaktadırlar. Bu bağlamda farklı ama dayanışma içeren çıkarlardan bahsedilebilecektir (Stein, 1855: 214-215). Kısaca özetlemek gerekirse sınıflar arasındaki

çelişkiyi uzlaşmaz olarak gören Marx'ın aksine Stein, bu çelişkilerin devlet tarafından tümüyle ortadan kaldırılamasa da yönetilebileceğini, bunun da bir kez sağlanan bir denge olmadığını, süreklilik arz eden bir yönetme eylemi olacağını belirtmektedir. Aynı zamanda Marx'ın düşüncesinin aksine farklılıkların ortadan kaldırılması sosyal sorunu sona erdirmeyecektir.

Stein, yasal eşitlik ile sosyal eşitsizlik arasındaki gerilim nedeniyle yasal eşitlikle yetinen toplumların ve devletlerin sürekli olarak meşruiyet baskısı altında kalacaklarını ileri sürmektedir. Değişik görünüşleri olsa da Stein'a göre komünizmin değişmez bir idesi bulunmaktadır: Özel mülkiyetin olmaması ve ortak mülkiyete dayanan topluluk hayatı. Maddi açıdan komünizm olanaksızdır ve kendi ilkeleriyle de çelişmektedir. Çünkü komünizm, *topluluk* yani bireyler üzerinden yönetecektir ve dolayısıyla emeğin yönetimi ile dağıtımını yine bireylere bırakmak zorundadır. Birey de kendi işini seçme hakkı elde ederse aynı işe ihtiyaç duyanları bağımlı hale getirmek isteyecektir. Kısaca topluluk, emeği yönetmek isteyecektir. Ancak önemli bir sorun bulunmaktadır. Topluluk, bireyler tarafından temsil edilecektir. Bu kez de bireyler, emeğin efendilerine dönüşecek ve bütün emekçiler, dolayısıyla aslında bütün topluluk bunlara bağımlı hale gelecektir (Stein, 1921: 1114-1115). Piyasa değil bireyler aracılığıyla emek ve malların dağıtımı gerçekleşecektir. Bu ise *Genel Planlama* başka deyişle *Sosyalist Planlama* demektir (Koslowski, 1992: 40). Stein, böyle bir sistemde malların dağıtımını üzerinde karar veren yeni bir egemen sınıf yaratılacağını ifade etmektedir. Doğal olarak bu sınıf, bürokratlar olacaktır. Dolayısıyla özel mülkiyetin olmadığı, sınıfsız bir toplum arzu edilirken başkalarının emeğini sömüren sınıf yerine aynı şekilde hareket eden yeni bir sınıf yaratılmış olacaktır (Stein, 2010: 199- 200). Kısaca Stein, *bürokratik diktatörlükten* bahsetmektedir.

Diğer taraftan Stein, ilk aşamada proletaryayı, içsel bağları kurulmamış, sınıf olarak bütünlük arz etmeyen, sadece emek yoluyla bir arada bulunan bir yığın olarak görmektedir. Sınıfın üyeleri, kendi beklenti ve çıkarlarının diğerleriyle örtüştüğü noktaya ulaştıklarında ortak iradeye sahip olacaklardır. Sınıf olarak bağımsızlıklarını da ancak bu şekilde kazanabileceklerdir (Stein, 1921: 125-126). Proletaryanın devlet iktidarını ele geçirmesini Stein, diğer sınıfın ele geçirmesiyle aynı ölçüde toplum ve devlet için yıkıcı bulmaktadır. Stein'a göre gerekli manevi ve maddi unsurlara sahip olmayan proletaryanın yengisi, köleliğin yıkıcı görünümünü alacaktır. Proletarya, sermaye sahibi sınıftan sayıca çoktur. Genel oy hakkı ile diğer demokratik siyasi

partilerle ittifaklar kurarak iktidarı ele geçirebilir. Ancak bu şekilde devlet iktidarını kendinde toplayan proletarya, egemenliğinin içsel ve derin meşruiyeti bulunmadığından dışsal yönlendiriciler, baskı yöntemleri arayacaktır. Dolayısıyla iktidarı ele geçirdiğinde de *şiddetin egemenliğini* (Gewaltherrschaft) kuracaktır. Proletaryanın iktidarında toplumun temelleri yok olacak, korkunun hakimiyeti başlayacaktır. İktidarını ayakta tutmak isteyen proletarya, sosyal idenin de yokluğunda diktatörlüğe dönüşecektir (Stein, 1921: 125-130). Görüldüğü üzere Stein'ın için her iki sınıfın da devlet iktidarını ele geçirmesi, toplum ve devleti çözülmeye götürecektir.

Marx ve Engels, Stein'ın yukarıda değinilen analizine şiddetle karşı çıkmakta, özel mülkiyetin olmadığı, sınıfsız bir toplumun inşa edilebileceğini savunmaktadırlar. Çünkü Engels ve Marx, sosyalizme ve komünizme işçi sınıfı aracılığıyla geçilebileceğine, sosyal reformların bu geçişleri engelleyemeyeceğine inanmaktadırlar. Diğer taraftan Engels ve Marx ile Stein, egemen sınıfın temsilcilerinin, başta devlet iktidarının taşıyıcısı olarak bürokrasi olmak üzere siyasette ve kurumlarda yönetici konumları ele geçirecekleri konusunda hemfikirdirler. Görüş ayrılıkları ise bu noktada başlamaktadır. Marx, Stein'ın toplumun ve devletin dönüşümünü gözden kaçırdığını belirtmektedir. Stein ise egemen konumunu tehlikeye düşürecek olsa da hâkim sınıfın bir diğerine devleti bir araç olarak kullanarak sosyal geçiş olanağını sağlamasını, bu şekilde de şiddet ve devrimden kaçınmasını önermektedir (Krause, 2013: 200-201).

Öte yandan Stein'ın Marx'a etkisini doğrudan alıntılarla göstermek mümkün gözükmemektedir. 1970'li yılların sonlarında yapılan bazı araştırmalarda *Odun Hırsızlığı Yasası* (Holzdiebstahlggesetz) bağlamında etkilenme iddialarına dair ilgi çekici tespitlerde bulunulmuştur (Blasius, 1977: 34). Yasa öncesinde arazinin kimin mülkü olduğundan bağımsız olarak yere düşen dallar izinsiz toplanabilmektedir. Ancak yasayla birlikte yere düşen ağaç dalları da mülkiyet konusu yapılmış ve izinsiz toplanması suç kapsamına alınmıştır. Marx'ın *Politik İktisadın Eleştirisi* (Kritik der politischen Ökonomie) ön sözünde yasayı değerlendirdiği bir yazısı bulunmaktadır. Makalesi ise 25 Ekim 1842'de Rheinische Zeitung'da (Ren Gazetesi) yayımlanmıştır. Gazetenin redaktörü, 15 Ekim 1842'den itibaren Marx'tır. Stein'ın *Günümüz Fransa'sında Sosyalizm ve Komünizm. Dönemin Tarihine Bir Katkı* kitabı ise 14 Eylül 1842'de basılmıştır ve Stein aynı zamanda söz konusu gazetenin de yazarlarından biridir. Dolayısıyla Marx'ın oldukça erken bir tarihte

Stein'in eserinden bilgi sahibi olması mümkün gözükmektedir. Bu çerçevede ileri sürülen de Marx'ın söz konusu yasaya ilişkin çalışmasında ağırlıklı olarak Stein'in görüşlerini işlediği yönündedir. Stein kitabında mülkiyet sahibi sınıfın devlet iktidarını ele geçirip yasa yapımına müdahil olması sürecini ele almıştır. Marx'ın da yazısı incelendiğinde Stein'in bu görüşlerinin etkisinin görüldüğü belirtilmektedir (Blasius, 1977: 34-37).

Alman alan yazınında Stein'in sosyalist düşüncelere kaynaklık etmesi ve ilişkisi hakkında revizyonizm tartışmaları önemli bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Almanya'da 19. yüzyıl sonlarında *Sosyal Demokrat Parti* (Sozialdemokratische Partei Deutschland-SPD) içerisinde *revizyonizm tartışmaları* (der Revisionismusstreit) gerçekleşmiştir. Bu tartışmalar, Stein etkisini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Aynı zamanda Stein ve Marx arasındaki benzerlikler ile bağlantının gösterilmesi bakımından da ilginçtir. Tartışmada Stein ve Marx'ın sınıf çelişkisine yönelik analizlerinin birbirine çok yakın oldukları gösterilmiştir. SPD'deki revizyonist kanada bağlı, 1896 ve 1897'de sosyal demokratların teorik yayın organı olan *Die neue Zeit*'ta Marx'ın bilimsel sosyalizmi ile Stein'in realizmi arasındaki bağlantıya dair yazılar yayınlanmıştır. Bu yazılarda Peter Struve, Stein'ı Marx ile bir araya getirme ve her ikisini birlikte sosyal demokrasiye kazandırmaya çabalamıştır. Bu çabanın arkasında revizyonist pozisyonu güçlendirme amacının yattığı ileri sürülmektedir. SPD'nin revizyonist kanadı, devrimci bir hareketten reform partisine geçişi, realist Marx'ın yasal mirası olarak göstermeyi amaçlamıştır (Koslowski, 2005: 45-46). Revizyonist kanat üyeleri Peter Lösche ve Franz Walter, *SPD: Sınıf Partisi, Halk Partisi, Kota Partisi. Weimar'dan Alman Birliği'ne Sosyal Demokrasinin Gelişimi*'nde (Die SPD: Klassenpartei, Volkspartei, Quotenpartei. Zur Entwicklung der Sozialdemokratie von Weimar bis zur deutschen Vereinigung) Stein'in tartışmanın ortasında yer almasını ve konumunu açık biçimde ortaya koymuşlardır. Lösche ve Walter şöyle demektedirler (Koslowski, 2005: 46):

“Revizyonizm tartışmalarının ateşini, Komünist Manifesto'nun kehanetlerinin birçoğunun yanlış olduğu ve bu yüzden kutsalımsı gibi takip edilmemesi gerektiği anlayışı tutuşturmuştur. Friedrich Engels'in arkadaşı ve aynı zamanda revizyonist kanadın teorik aklı, lideri Eduard Bernstein, Bebel, Kautsky ve Rosa Luxemburg'a karşı başarılı olamıyordu. Bununla birlikte (Bernstein) “sosyal demokrat siyasetin içeriği devrim değil aksine toplumun sürekli reformu olmalıdır” inancını muhafaza ediyordu... Komünist Manifesto'nun modern toplumun gelişimine ilişkin teşhisleri doğrudu, bu gelişimin genel eğilimini

gösterdiği ölçüde... Toplumsal ilişkilerdeki gerilim/tırmanış, Komünist Manifesto'nun anlattığı gibi gerçekleşmedi. Bunu gizlemek sadece yararsız değil, aynı zamanda en büyük deliliktir. Mülkiyet sahiplerinin/sermaye sahiplerinin sayısı azalmamış, aksine artmıştır. Toplumsal zenginliğin inanılmaz ölçüde artışına, sayıları azalan sermaye ağaları değil, tüm sınıflardan artan kapitalist sayısı eşlik etmiştir. Orta sınıf karakterini değiştirmekte, ancak toplumsal basamaklardan kaybolmamaktadır.”

Tartışmaların merkezinde Stein'in sürekli reform ve bu kavrama ilişkin açıklamaları yer almaktadır. Struve'nin yazıları, en temel konularda Stein ve Marx arasındaki yakın ya da karşı düşünceleri ortaya koymak bakımından önemlidir. Struve'ye göre Marx, değiştirmek için taraf tutmakta ve savaşılmaktadır. Aksine Stein, sınıfların farklı çıkarları karşısında toplumsal değişimlere mesafe ve anlayışla yaklaşmakta, çözüm aramaktadır. Aslında tarihin bir amacı olduğu sürece her ikisinin de idealizme sadık kaldıkları görülmektedir. Yine Struve'ye göre bilimsel sosyalizm kendi diyalektiğiyle klasik Alman Felsefesi'ni miras almaktadır ve bu felsefenin birliğe yönelik eğilimiyle Marx kendisini büyük Alman metafizikçilerinin izleyicisi olarak ortaya koymaktadır. Stein ise aksine bundan kaçınmaktadır (Koslowski, 2005: 47). Ancak Koslowski, revizyonizm tartışmalarına Stein'ı dahil etme girişimlerinin Marxist Mehring'in şu açıklamasıyla sona erdiğini söylemektedir (Koslowski, 2005: 50):

“Stein'in çalışmaları 40'lı yıllarda burjuva sınıflara dönemin sosyalist fenomenlerini, sözüm ona eğitilmiş izleyicilerin kaldırabileceği form ve ölçülerde tanıtmak/aktarma denemesidir. Bana göre ilk olarak bu burjuva ve sosyalist literatür arasında bir sınır çizilmelidir. Çünkü aksi takdirde büyük yanlış anlamalar oluşabilir. Ben sadece burjuva literatürün bağımsız bilimsel araştırma alanlarına hiçbir zaman ulaşamayacağını iddia ediyorum.”

İncelendiğinde Mehring'in açıklama yapmadığı, küçük görme yolunu seçtiği anlaşılmaktadır. Mehring'in çıkışı SPD içerisindeki revizyonizm tartışmalarını sona erdirse de Koslowski'nin ileri sürdüğünün aksine etkilenme iddialarını değiştirmemiştir. Günümüzde bile Stein'in sosyal demokrasi, sosyal devlet ile Marx'a esin kaynağı olmasına ilişkin iddiaların devam etmesi, topluma ve devlete dair araştırmalarda öyle ya da böyle Stein'in gündeme gelmesi göz önünde tutulduğunda, tartışmaların sona erdiğini söylemek doğru olmayacaktır. Salomon da Stein'in Marx'ı etkilediğinin ileri sürülmesinin doğru olduğunu, Struve'nin de bu durumu açıkça ortaya koyduğunu, Mehring'in sadece bunu inkâr ettiğini ve parti politikalarının göz ardı edilemeyeceğini ifade ettiğini belirtmiştir. Stein'in sınıf analizlerini yaptığı, çığır açıcı eseri 1842'de basılmış, Marx kitabı okumuş ve bazı

eleştirel düşüncelerini 1844'te yayımlamıştır. *Komünist Manifesto*'nun tarihi ise 1848'dir. Belirtildiği üzere Mehring ve diğer Ortodoks Marxistler, Stein'in tesirini şiddetli biçimde reddederken Struve, Marx'ın teorisinin gelişimine Stein'in doğrudan etkisi olduğunda ısrarcıdır. Struve'ye göre Grün ve Heß'in aksine Stein hiçbir zaman idealist bağnazlığa düşmemiştir. Aksine proletaryaya sosyolojik karakterini veren Stein'dir. Struve, Marx'ta, Grün ve Heß'in idealist-ütöpik düşünceleri değil, aksine Stein'in idealizmin cürufundan temizlenmiş ve bilimsel olarak derinleştirilmiş izleri bulunmaktadır demektedir. Arnold Winkler ise sınıf analizi ve çelişkisi üzerinden Marx'ta açıkça Stein fikirlerini aşırın bir intihali görmektedir (Kosłowski, 1998: 125-126; Winkler, 1936). Winkler'e göre Stein'in *Günümüz Fransa'sında Sosyalizm ve Komünizm. Dönemin Tarihine Bir Katkı* adlı kitabını uzun süre incelemeleri sonucu Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'yu yazmışlardır. Stein'in toplumsal hareketler ve sınıf uzlaşmazlığıyla ilgili analizleri *Komünist Manifesto*'nun oluşumunun sebebidir ve Stein'in son aşamadaki görüşlerine eleştiri olarak da kitleleri sınıf savaşına çağırmaktadırlar. Stein'in analizlerine olan itirazı Marx için temel eseri *Das Kapital*'in tohumu olmuştur (Winkler, 1936). Diğer taraftan Emil J. Walter, Stein'in hayatının hiçbir döneminde Marxizm üzerinde çalışmadığını, *Komünist Manifesto*'nun *Günümüz Fransa'sında Sosyalizm ve Komünizm. Dönemin Tarihine Bir Katkı* adlı gençlik eserinden kaynaklandığı iddiası bağlamında Stein'in kendisini hiç aldatılmış, fikirleri çalınmış hissetmediğini ileri sürmektedir. Ayrıca Marx ve Engels'in de Stein gibi Fransa'da yaşadıklarını ve çalışmalar yaptıklarını ve benzer sonuçlara ulaştıklarını, çünkü aynı nesneye baktıklarını iddia etmektedir (Walter, 1937: 36). Ancak aynı nesneyi inceleme konusu yapmak ile aynı sonuçları çıkarmak birbirinden ayrı iki durumdur.

Öncelikle Stein'in Marxizm ile hiç ilgilenmediği yanlış bir iddiadır. Kosłowski de Stein'in komünist hareket ve sosyalist fikirlerle ilgilenmeyi *Fransa'da Sosyal Hareketlerin Tarihi 1789'dan Günümüze* kitabıyla bitirdiğini, *Komünist Manifesto* ve *Genel Alman İşçi Birliği*'nin (Der Allgemeine Deutsche Arbeiterverein- ADAV) kuruluşuyla birlikte tekrar başlamadığını ifade etmektedir. Stein, yükselmekte olan sanayi toplumunun karışıklığıyla ilgilenmekte, sistemini geliştirmeye çabalamakta, kendine özgü olduğunu düşündüğü maliye, hukuk, iktisat, sosyoloji ve yönetim bilimi gibi dallardan oluşan bütüncül bir *devlet bilimi* (Staatswissenschaft) kurmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Kosłowski'ye göre bu büyük meydan okumayla uğraşan

Stein, Marx ve Ferdinand Lasalle'ın sistem tasarılarıyla ilgilenmeye zaman ayıramamıştır. Aynı zamanda Stein, Marx'ı ne sosyal bilimci ne de iktisatçı olarak takdir etmektedir (Koslowski, 1992: 41). Ancak Stein, toplumsal hareketlerin kökenine *iktisadi olanı* yerleştirmektedir. Toplumsal hareketlerin tetikleyicisi olarak iktisadi olan ayrıca zamansızdır (Turan: 2022: 187). Aynı zamanda Stein, yükselmekte olan sanayi toplumunun yani kapitalist üretim tarzının her yönüyle bilincinde olarak iktisat, maliye, hukuk ve benzeri alanlarda çalışmalarını yürütmektedir. Bu çerçevede yükselen kapitalist üretim tarzı ve yarattığı sorunlara çözüm aradığı, doğrudan olmasa da dolaylı olarak söz konusu teorilerle ilgilendiği söylenebilir (Turan, 2022: 181-209). Dolayısıyla bir etkilenmeden bahsetmek anlamsız olmayacaktır. Ancak dönemindeki etkisi ve konu bağlamında aldığı eleştirileri Koslowski şöyle açıklamaktadır (Koslowski, 2005: 50):

“Stein’in teşhisi ki bu teşhise göre sanayi devriminin başlangıcında sosyalist teorisyenler yeni oluşan proletaryaya ortak sınıf bilinci kazandırmış ve sermaye karşısındaki dağınıklığından kurtarmıştır. Ancak Stein’in tespitlerinde, sağlayacağı tüm sosyal yarara rağmen bir sınıf görüşü/bakış açısı benimsenmemiştir. Buna önce Heß ve Grün, ardından Marx, en sonunda da tüm sosyalist literatür kötü gözle bakmıştır.”

Stein'in *İktisat Ders Kitabı* (Lehrbuch für Nationalökonomie) üçüncü baskısında Marx için açık bir not bulunmaktadır. Marx'ı eksik bilimsellik ve kavramları, örneğin *sosyalist ressentimenti*, başka ifadeyle sosyalist duyguya dayalı hıncı, yanlış kullanmakla eleştirmektedir (Koslowski, 1998: 125-126). Revizyonizm tartışmaları bağlamında Marx'ın Stein'dan etkilenmesine dair tartışma, uzun süre devam etmiştir. Salomon, daha önce değinilen ön sözde Thomas Masaryk, *Marxizm'in Felsefi ve Toplumsal Temelleri* (Die philosophischen und sozialen Grundlagen des Marxismus) başlıklı ve 1896 tarihli eserinde, Marx'ın, “Fransızlardan esinlendiğini, Saint Simon ve Blanc gibi Hegel'den etkilendiğini ifade ettiğini” aktarmaktadır. Devamında Masaryk, Stein'in sosyal teoriyi Fransız yazarlardan çok daha sistematik ve dolayısıyla açıklayıcı biçimde ortaya koyduğunu, Marx'ın da Stein'in bıraktığı yerden alarak sosyal teoriyi geliştirdiğini söylemektedir (Salomon, 1921: XXXII).

Öte yandan Marx ve dolayısıyla Engels'in Stein'in eserlerini ayrıntılı biçimde inceledikleri görülmektedir. Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi*'nde (Die Deutsche Ideologie) Stirner ve Grün'e yönelik eleştirileri bağlamında dolaylı ve doğrudan Stein'a yönelik atıflara rastlanmaktadır. Diğer yazarlara olduğundan farklı bir yaklaşımla

Stein’in ele alındığı görülmektedir. *Alman İdeoloji*’nde genel tavır, alaycı ve aşağılayıcıdır. Ancak metin boyunca Stein’a saygılı şekilde yaklaşıkları, eleştirilen diğer yazarlara taktıkları *aziz*, *aziz sanço* gibi aşağılama amaçlı lakaplar yerine akademik unvanını kullandıkları görülmektedir. Stein’ın *Günümüz Fransa’sında Sosyalizm ve Komünizm. Dönemin Tarihine Bir Katkı* kitabından Stirner ve Grün önemli ölçüde yararlanmışlardır. Bu çerçevede Marx ve Engels, özellikle Grün’ün Fransa tarihiyle ilgili bilgileri acemice Stein’dan aşırıldığını, Stein’ın maddi hatalarını dahi yinelediğini vurgulayarak ağır şekilde eleştirmektedirler. Çeşitli yerlerde de Stein’ın doğru buldukları tespitleri ile hatalı gördükleri düşüncelerini gündeme getirmektedirler (Marx ve Engels: 1969: 191-520). Söz konusu eleştirilerde genel nezaket kurallarına uyulduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse Marx ve Engels, Stein’ın yukarıda değinilen kitabının yayımlandığı dönemde akademik alanda kabul gördüğünü, en azından sosyalist yazın ve Fransız toplumunun gerçek gelişiminin ilişkisini ortaya koymaya çalıştığını ifade etmektedirler (Marx ve Engels: 1969: 191, 442, 454, 473, 480-519).

Marx ve Engels, Stirner’i eleştirirken kaynağın Stein olduğunu şu şekilde belirtmektedirler (Marx ve Engels, 1969: 413):

“Sonunda o bize, Babeuf’ü sadece Bluntschli’nin yazısından tanıdığını itiraf ederken Bluntschli’nin yazısı da bize aynı şekilde bilgiyi yalpalayan Hukuk Doktoru Lorenz von Stein’dan aldığını itiraf ediyor.”

Stein’ın söz konusu eserine yaklaşımları da şu ifadelerle anlaşılabilir (Marx ve Engels, 1969: 473):

“Bay Mündt ile Fransa ve İngiltere’deki sosyal alan yazınının gerçek hizmetleri hakkında, kitabı yayınladığında hemen kabul gören Bay L. Stein’ın ona (Mündt) ifşa ettiklerinden başka hiçbir şey bilmediği konusunda tartışmak istemiyoruz”.

Ayrıca Marx ve Engels, Stein’ın kitabının kaynak kabul edilerek bolca yararlanıldığını ve en azından özgün bir eser olduğunu şöyle belirtmektedirler (Marx ve Engels, 1969: 473):

“Grün’ün kötü eserinin, en azından sosyalist literatür ile Fransız toplumunun gerçek gelişiminin ilişkisini ortaya koymayı deneyen Stein’ın kitabının çok daha altında olduğu buradan görülmektedir.”

Yine Marx ve Engels, Stein’ın *iktisadi olanı* kavradığını söylemekte, Grün’ün Saint Simon’u yanlış anladığını, çünkü sadece Stein’ın kitabından Saint Simon’u öğrendiğini ifade etmektedirler. Stein’ın, Saint Simon’un eseri *Catéchisme*’yi incelediğini ve buradan

aktardıklarına bakıldığında Stein'in *iktisadi olanın* harekete geçirici unsur olduğunu kavradığını belirtmektedirler (Marx ve Engels, 1969: 491):

“Stein, sanayi biliminde bir devlet unsurundan bahsederken kafası karışıktır. Ancak Stein, Devlet Tarihi'nin İktisadın Tarihi ile tam bir ilişki içerisinde olduğunu ekleyerek doğru bir fikre sahip olduğunu göstermektedir.”

Öte yandan Sosyolog Hans Freyer, Marx ve Stein toplumu aynı şekilde kavradıklarını belirtmektedir. İkisi de materyalist bir toplum anlayışına sahiptir. Stein, toplumu bireysel çıkarlarını gerçekleştirme bağlamında karşılıklı bağımlılıklar olarak görmektedir. Bu bağımlılıklar ise mülkiyetin dağılımı ve emeğin düzeninden kaynaklanmaktadır ve Marx'ın toplum düşüncesi de bu şekildedir (Freyer, 1930: 231).

Sonuç

Stein ve Marx, Hegel'in Hukuk Felsefesi eleştirisi üzerinden gerçek yaşamı açıklamaya çalışan iki önemli düşünürdür. Bu bağlamda çıkış noktaları aynıdır. Stein, uzun süre Hegel'in sadık izleyicisi olarak tanıtılmıştır. Ancak Stein ne Hegel dizgesinin izleyici ne de Sol Hegelci olarak görülebilir (Turan, 2023: 197-219). Marx gibi Stein da Hegel dizgesinin gerçek yaşamla uyumsuzluk içerisinde bulunduğu farkındadır.

Freyer, Marx'ın Hegel'in Hukuk Felsefesi'ni eleştirmesinin sembolik bir değer taşıdığından bahsetmektedir. Stein'in *Fransa'da Sosyal Hareketlerin Tarihi* adlı eserinin aslında Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin eleştirisi olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir (Freyer, 1930: 93). Ancak her ikisinin de başlangıç noktası aynıdır. Son aşamaya kadar ki analizleri için de aynı şey söylenebilir. İktisadi olan üzerinden görülen toplumdaki eşitsizliklerin, sınıflar arasındaki çelişkiye yol açtığına dair açıklamaları yine ana hatlarıyla aynıdır. Diğer taraftan sınıf çelişkisinin çözümü konusunda ise birbirinden tümüyle farklı iki yola gitmişlerdir. Marx, sınıf uzlaşmazlığının çözülemeyeceğini, eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için proletaryanın devlet iktidarını ele geçireceğini, ardından özel mülkiyetsiz, sınıfsız ve sonunda devletsiz bir topluma ulaşılacağını öngörmektedir. Stein aksine, çalışan/eyleyen devletin, sosyal geçişkenlik ve sürekli sosyal reformlarla bireylerin kendi belirlenimlerine erişmesini sağlayabileceğini, böylece özgürlüğün devlet eliyle tüm bireyler için gerçekleştirilebileceğini söylemektedir. Stein için Marx'ın öngördüğü yol, ayrı ve egemen bir sınıf gibi hareket

eden bürokrasi ve bürokratik diktatörlüktür. İşçi sınıfının devlet iktidarını ele geçirmesi de gücü koruma amacıyla hareket ederken şiddetin egemenliğiyle sonuçlanacaktır. Revizyonizm tartışmalarından hatırlanacağı üzere kapitalizmin gelişmesi aslında Stein'in öngördüğü gibi mülkiyetsiz sınıfın, mülk edinmesine olanak tanıyan, sosyal geçişkenliği sağlayan bir biçimde olmuştur. Devlet iktidarını elinde tutan sınıfın, diğerini mülk edinmekten alıkoymak üzere baskı altına almadığı, aksine mülk edinmesine izin vererek konumunu koruduğu, Marx'ın kabul ettiğinin ötesinde sınıf çelişkisinin keskinleşmeyerek daha da silikleştiği deneyimlenmiştir. Gerçek anlamda sosyalist devletler olup olmadığı tartışmasına girilmeksizin bu yöndeki deneyimler, yine Stein'in analizlerinde belirttiğine benzer şekilde ayrı bir sınıf olarak hareket eden ve emeğe hükmeden bürokrasi ile işçi sınıfının egemenliğinde yaratılamayan özgürlüklere sahne olmuştur. Başka deyişle kapitalizmin yolculuğunda, artık Marx'ın, *Das Kapital*'de ifade ettiği gibi zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi olmayan bir proletaryadan bahsetmek mümkün değildir. Aksine Stein'in belirttiği gibi az ya da çok mülkiyete erişen ve sınıf değiştirme rüyasına sahip bir işçi sınıfı vardır.

Sosyalist teorilerin merkezindeki çelişkiyi Stein, eşitlik ilkesinde görmektedir. Stein, eşitsizliğin olumsuzlanmasının hukukun ya da sermayenin organik kavramının olumsuzlanmasını gerektireceğini söylemektedir. Teorik olarak hukukun olumsuzlanmasını Proudhon, sermayenin organik kavramının olumsuzlanmasını ise Marx denemiştir. Her iki yaklaşımı eleştirmeyi başka yazarlara bırakan Stein, kendinde kişilik ve bağımsız bireysellik arasındaki farkı Marx ve Proudhon'un tanıyamadıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla bu bireyselliklerin bağımsızlıklarının, bireysel hak ve bireysel sermaye olmaksızın nasıl düşünülebileceği sorusunu sormamışlardır. Hem Marx hem de Proudhon insan yaşamının ideali olarak devamlı biçimde eşitlik ve özgürlükten bahsetmektedirler (Stein, 1878: 536). Ancak gerçekte insanlar arasındaki farklar artık sermayeden kaynaklanmamaktadır. Sermaye, insanlar arasındaki farklılıklardan oluşmaktadır (Stein, 1878: 535). Stein, Marx'ın eşitsizliğin kaynağını sermayede aramakla yanlış olduğunu, teorik olarak yanlışa sürüklendiğini belirtmektedir (Uhl, 1977: 1184-1185).

Kısaca özetlemek gerekirse çıkış noktaları Hegel dizgesinin eleştirisinde yatan Stein ve Marx'ın örtüşen birçok düşünce ve analize sahip oldukları görülmektedir. İntihal bir yana olası bir etkilenmenin varlığını şüpheye yer bırakmayacak biçimde göstermek olanaklı

gözükmemektedir. Zaten böyle bir etkilenmenin varlığı ya da yokluğu her iki düşünürden birini ne daha değerli ne de hatalı kılacaktır. Stein'in dönemi için çığır açıcı kitabının, sınıf ve sınıf hareketleri analizlerinin Marx'ı etkilemiş olması büyük olasılıkla doğrudur. Stein, geleceği daha doğru öngörüp unutulurken Marx daha dikkat çekici, belki de kimileri için korkutucu ve şiddet içeren bir devrimi varsaymasıyla popüler olmuş, hep göz önünde tutulmuştur.

Kaynakça

- Arlt, Ilse (2010), "Die Grundlagen der Fürsorge", Maiss, Maria (Yay.), Werkausgabe Ilse Arlt, Band 1, *Soziale Arbeit-Social Issues Band 10*, (Wien: LIT Verlag).
- Blasius, Dirk (1977), "Lorenz von Stein als Geschichtsdenker", *Lorenz von Stein, Geschichts- und gesellschaftswissenschaftliche Perspektiven*, Blasius, Dirk, Eckart Pankoke (Yay.), (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft).
- Freyer, Hans (1930), *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft. Logische Grundlegung des Systems der Soziologie*, (Leipzig-Berlin: Verlag und Druck von B. G. Teubner).
- Gumplowicz, Ludwig (1881), *Rechtsstaat und Socialismus*, (Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Universitaets-Buchhandlung).
- Koslowski, Stefan (1992), "Die Staatswissenschaft als Philosophie der Tat: Das Zusammenspiel von individueller Freiheit, Gesellschaftsmacht und staatlicher Verantwortung bei Lorenz von Stein", *Archiv für Rechts und Sozialphilosophie*, 78(1), s. 35-67.
- Koslowski, Stefan (1998), *Gesellschaft und Staat im Werk Lorenz von Steins*, *Vademecum zu einem Klassiker der Staatswissenschaft*, Hax, Herbert (Yay.), (Düsseldorf: Verlag Wirtschaft und Finanzen):113-155.
- Koslowski, Stefan (2015), "Vom socialen Staat über den Sozialstaat zu den Sozialmächten im Wohlfahrtsstaat", *Archiv für Rechts und Sozialphilosophie*, 101(2), s. 202-225.
- Krause, Joachim (2013), "Lorenz von Stein als politikwissenschaftler Theoretiker und politischer Philosoph", *Kontinuität und Kontroverse. Die Geschichte der Politikwissenschaft an der Universität Kiel*, Knelagen, Wilhelm Tine Stein (Yay.), (Essen: Klartext Verlag), s. 181-208.
- Löbig, Michael (2004), *Persönlichkeit, Gesellschaft und Staat, Idealistische Voraussetzung der Theorie Lorenz von Steins*, (Würzburg: Königshausen&Neumann Verlag).
- Marx, Karl ve Friedrich Engels (1969), "Die Deutsche Ideologie", *K. Marx- F. Engels Werke, Band 3*, (Berlin/DDR: Dietz Verlag).
- Schliesky, Utz ve Jan Schlürmann (2015), *Lorenz von Stein, Leben und Werk zwischen Borby und Wien*, (Kiel-Hamburg: Wachholtz Verlag).
- Schmidt, Werner (1956), "Lorenz von Stein. Ein Beitrag zur Biographie, zur Geschichte Schleswig-Holsteins und zur Geistesgeschichte des 19.

- Jahrhunderts", *Jahrbuch der Heimatgemeinschaft des Kreises Eckernförde*, (Eckernförde: J. C. Schwensen), s. 7-175.
- Stein, Lorenz von (1855), *Geschichte der socialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage. Das Königtum, Die Republik und die Souveränität der französischen Gesellschaft seit der Februarrevolution 1848, Dritter Band*, (Leipzig: Verlag von Otto Wigand).
- Stein, Lorenz von (1870), *Handbuch der Verwaltungswissenschaftslehre und Verwaltungsrecht: mit Vergleichung der Literatur und Gesetzgebung von Frankreich, England und Deutschland. Als Grundlage für Vorlesungen*, (Stuttgart: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung).
- Stein, Lorenz von (1878), *Die Volkswirtschaftslehre, zweite vollständig neue Auflage*, (Wien: Wilhelm Braumüller, k. K. Hof und Universitätsbuchhandler).
- Stein, Lorenz von (1887), *Lehrbuch der Nationalökonomie*, (Wien: Manz'sche k. K. Hof-Verlag).
- Stein, Lorenz von (1888), *Handbuch der Verwaltungslehre, Die Verwaltung und das gesellschaftliche Leben, dritte, vollständig neu bearbeitete Auflage, Dritter Theil*, (Stuttgart: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung).
- Stein, Lorenz von (1921), *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage, Erster Band*, Salomon, Gottfried (Yay.), (München: Drei Masken Verlag).
- Stein, Lorenz v. (2010), *Handbuch der Verwaltungslehre und des Verwaltungsrecht*, Schliesky, Utz (Yay.), (Tübingen: Mohr-Siebeck Verlag).
- Taschke, Heinz (1982), "Der Nachlaß Lorenz von Stein's in Kiel, Zugleich ein Beitrag zur Wissenschaftsbiographie", *Der Staat*, 21(2), s. 258-276.
- Turan, İsmail Bahadır (2022), *Alman İdealist Felsefesinden Gerçeklik Bilimine Lorenz von Stein (1815-1890) Yaşamı ve Eserleri*, (Ankara: Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi Yayınları-Orion Yayınevi).
- Turan, İsmail Bahadır (2023), "Yönetim Biliminde Felsefi Kökenler: Hegel'den Fichte'ye Yönetim ve Stein'in Gerçeklik Bilimi", *FLSF Dergisi*, 36, s. 197-219.
- Uhl, Herbert (1977), *Lorenz von Stein und Karl Marx: Zur Grundlegung von Gesellschaftsanalyse und politischer Theorie 1842-1850*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Tübingen: Eberhard Karls Universität Tübingen).
- Walter, Emil J. (1937), "Zur Entstehung des Kommunistischen Manifestes", *Rote Revue: Sozialistische Monatschrift*, 17(1). s. 35-37.
- Winkler, Arnold (1936), *Die Entstehung des Kommunistischen Manifestes. Eine Untersuchung, Kritik und Klärung*, (Wien: Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung).
- Zander, Jürgen (2004), "Lorenz von Stein als Soziologe", *Tönis-Forum: Mitglieder-Rundbrief der Ferdinand-Tönnies-Gesellschaft e.V.*, 13(1), s. 33-51.

Extended Abstract

Stein was considered as a star academician of his time, especially with his class movements and analyses. Although he did not lose his roots in German Idealist Philosophy, Stein realised that science and philosophy could not explain real life and that there was an insurmountable antagonism between them. In this framework, he travelled to Paris and observed that social problems could not be solved in Paris after the French Revolution with the principles of idealist philosophy, i.e. constitutions based on freedom and reason. In this framework, Stein started to work on the solution of class conflict through two main classes, the property owning class and the non-property owning class. Stein believes that class conflict can be resolved. For this purpose, he assigned the working state, which is the administrative state. The state is the space where freedom will be created for all individuals. Therefore, the state is responsible for providing the necessary material and moral conditions for individuals to reach the top of their own determination. For this, the state must first of all prevent a class from seizing state power. Because in such a case, the class that seizes state power will dominate the other, and society and eventually the state will disappear. Therefore, the state should take measures to ensure the self-realisation of individuals through continuous social reforms, provide the non-owning class with opportunities to access property through means such as savings, and not allow the social transitivity between classes to be prevented. In fact, both Marx and Stein have the same starting point. Starting with the criticism of the Hegelian system, both of them realised the incompatibility of idealist philosophy with real life and built a bridge to real life. Both thinkers believe that social inequalities, which are visible through economics, lead to a contradiction between classes. However, they have chosen two completely different paths in terms of the solution or the outcome of the class contradiction. For Marx, the class contradiction cannot be resolved. In order to eliminate inequalities, the proletariat must seize state power. Then a society without private property, without classes and finally without the state will be achieved. Stein, on the contrary, believes that class antagonism can be resolved. And it is the state that will provide this solution. Stein argues that if a society such as the one envisaged by Marx is established, a general planning will be needed for the distribution of goods. In this case, a new class will be created that will be responsible for the distribution of goods and will bind labour to itself. This class is the bureaucracy. With the establishment of a bureaucracy that dominates labour, a bureaucratic dictatorship will be established after a while. At the same time, the seizure of state power by the working class will lead to the domination of violence as it seeks to preserve its position. Stein sees the principle of equality at the centre of socialist theories. Equality before the law will not solve the problems. Class contradiction can only be resolved if the ruling class, which holds state power, does not prevent the other from acquiring property. Briefly, the necessary conditions must be provided for the self-realisation of the working class. At the same time, social transitivity must be allowed. In this way, contrary to Marx's assertion, class antagonism will not sharpen but will gradually fade. Time seems to have proven Stein right. It is no longer possible to speak of the proletariat with nothing to lose but the chains Marx spoke of in *Das Kapital*. Socialist experiments have also confirmed Stein in terms of general planning and the emergence of the bureaucracy as a separate and ruling class. Because Stein says that the negation of inequality requires the negation of law or the organic concept of capital. Both Marx and Proudhon attempted the theoretical negation of law. However, they were not successful. Because,

according to Stein, the main source of inequality stems from the differences between people. These differences cannot be finished by the negation of law or capital. Capital consists of the differences between people. Therefore, according to Stein, Marx, who sees the source of inequality in capital, is wrong. The study is not based on a detailed analysis and comparison of the entire literary legacies of Stein and Marx. Such an attempt would only be the result of an extremely comprehensive and long-term endeavour. Monographs on the comparison of Stein and Marx are almost non-existent. In various studies, the similarities or differences between Stein and Marx can be revealed. However, as stated, there is no detailed comparison covering all the works of both thinkers. On the other hand, what is of interest and the main subject of the study is whether Marx was influenced by Stein, especially in the context of class analyses and movements. It does not seem possible to show the influence through direct references and quotations. However, first of all, it should be taken into consideration that Stein was one of the most influential social scientists of the period and that his works on class analyses and movements were well known and accepted in his time. In this context, given the inspirations in Marx's article on the Wood Theft Law (Holzdiebstahlgesetz) and Marx and Engels' explanations in the German Ideology (Deutsche Ideologie), an influence seems possible. The time limit of the study covers the 19th century, when both Stein and Marx lived. The spatial boundaries are German lands and France, which mark the same cultural geography. The reason for the inclusion of France within the spatial boundaries is that both social scientists analysed the events that took place after the French Revolution and the class struggle that became evident in the example of France. On the other hand, the study has other limitations. The most important of these is that Stein and Marx did not come across each other's works in their libraries. However, the relationship between the two thinkers can be clearly established through their indirect or direct references to each other, their thoughts and eyewitness accounts. Another limitation is that, as mentioned, monographs comparing the two thinkers in detail are almost non-existent. Finally, it should be noted that while Stein was forgotten for predicting the future more accurately, Marx was popularised and kept in the spotlight for his more remarkable, perhaps frightening for some, assumption of a violent revolution.

